

УДК 343.9:341.1/.8(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.42>

ОКРЕМІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Красій М.О.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
ORCID: 0000-0001-8752-7371*

Красій М.О. Окремі методологічні аспекти зовнішньої кримінально-правової політики України.

У статті досліджуються ключові методологічні аспекти зовнішньої кримінально-правової політики України. У сучасних умовах глобалізації злочинність дедалі частіше набуває транснаціонального характеру, що потребує ефективної взаємодії держави з міжнародними інституціями. Авторка аналізує роль наукових методів, таких як діалектичний, порівняльно-правовий, історичний, формально-юридичний, статистичний і соціологічний, у дослідженні цієї проблематики.

Зовнішня кримінально-правова політика розглядається як багатогранна система, що поєднує правові, політичні та міжнародні аспекти для боротьби зі злочинністю. Підкреслюється важливість гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, а також необхідність критичного перегляду традиційних методологічних підходів для забезпечення ефективної інтеграції у міжнародний правовий простір.

Розкрито значення методології для дослідження правових явищ, її вплив на формування і реалізацію зовнішньої кримінально-правової політики як складової загальної правової політики держави. Авторка акцентує увагу на необхідності перегляду традиційних методів дослідження, що базуються переважно на формально-юридичному підході, який не враховує динамічних змін у глобальному правовому середовищі.

Зазначено, що вдосконалення методологічного інструментарію сприятиме гармонізації національної правової системи з міжнародними стандартами, зміцненню міжнародного авторитету України, а також підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю.

Результати дослідження спрямовані на вдосконалення механізмів міжнародної співпраці України, адаптацію правової системи до сучасних викликів і забезпечення сталого розвитку правової держави. Таким чином, дослідження методологічних аспектів зовнішньої кримінально-правової політики України не лише поглиблює наукове розуміння цієї сфери, але й формує фундамент для створення ефективної стратегії міжнародної взаємодії, адаптованої до сучасних викликів глобалізації. Особливу увагу приділено важливості впровадження самостійної методологічної рефлексії як засобу адаптації національної правової політики до міжнародних стандартів. Акцентується на значенні інтеграції кримінально-правових норм України в міжнародний правовий простір. Авторка підкреслює, що поглиблення методологічних знань і розробка нових підходів забезпечить ефективне співіснування національних та міжнародних правових систем, сприяючи їх гармонізації.

Ключові слова: методологія, метод, кримінально-правова політика, зовнішня кримінально-правова політика, кримінальне право, міжнародні стандарти, боротьба зі злочинністю, права система, кримінально-правова норма.

Krasiy M.O. Some methodological aspects of Ukraine's foreign criminal and legal policy.

The article examines the key methodological aspects of Ukraine's foreign criminal and legal policy. In modern conditions of globalization, crime is increasingly becoming transnational in nature, which requires effective interaction of the state with international institutions. The author analyzes the role of scientific methods, such as dialectical, comparative law, historical, formal-legal, statistical and sociological, in the study of this issue.

Foreign criminal and legal policy is considered as a multifaceted system that combines legal, political and international aspects to combat crime. The importance of harmonizing national legislation with international standards is emphasized, as well as the need for a critical review of traditional methodological approaches to ensure effective integration into the international legal space.

The importance of methodology for the study of legal phenomena, its influence on the formation and implementation of foreign criminal and legal policy as a component of the general legal policy of the state is revealed. The author emphasizes the need to revise traditional research methods, which are based mainly on a formal-legal approach that does not take into account dynamic changes in the global legal environment.

It is noted that improving the methodological tools will contribute to the harmonization of the national legal system with international standards, strengthening the international authority of Ukraine, as well as increasing the effectiveness of the fight against crime.

The results of the study are aimed at improving the mechanisms of international cooperation of Ukraine, adapting the legal system to modern challenges and ensuring the sustainable development of the rule of law. Thus, the study of methodological aspects of Ukraine's foreign criminal law policy not only deepens the scientific understanding of this area, but also forms the foundation for creating an effective strategy for international interaction adapted to the modern challenges of globalization. Particular attention is paid to the importance of implementing independent methodological reflection as a means of adapting national legal policy to international standards. Emphasis is placed on the importance of integrating criminal law norms of Ukraine into the international legal space. The author emphasizes that deepening methodological knowledge and developing new approaches will ensure the effective coexistence of national and international legal systems, contributing to their harmonization.

Key words: methodology, method, criminal law policy, foreign criminal law policy, criminal law, international standards, fight against crime, legal system, criminal law norm.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації злочинність усе частіше набуває транснаціонального характеру, що вимагає від держави ефективної взаємодії у сфері боротьби зі злочинами, які виходять за межі національних кордонів. Зовнішня кримінально-правова політика України, як складова загальної правової політики, відіграє важливу роль у забезпеченні міжнародного правопорядку та захисті національних інтересів. Однак її ефективна реалізація залежить від правильного застосування наукових підходів і методів дослідження, які визначають механізми формування та впровадження цієї політики.

Поглиблене вивчення методологічних аспектів зовнішньої кримінально-правової політики України є необхідним для формування її чіткої концепції, розробки ефективних механізмів взаємодії з міжнародними інституціями та забезпечення адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів.

Метою дослідження є окремі методологічні аспекти зовнішньої кримінально-правової політики України.

Стан опрацювання проблематики. Зовнішня кримінально-правова політика України залишається малодослідженою сферою, особливо з точки зору методологічного аналізу. Хоча вітчизняні та зарубіжні науковці звертаються до питань боротьби зі злочинністю на міжнародному рівні, дослідження цієї теми носять фрагментарний характер. Питання методології кримінально-правової політики як підсистеми політики у сфері боротьби зі злочинністю стали об'єктом дослідження у наукових працях: І.В. Козича, М.І. Колоса, М.В. Костицького, М.І. Панова, М.І. Хавронюка та ін..

Виклад основного матеріалу. Розуміння дослідниками своїх цілей у конкретному науковому пошуку практично завжди розпочинається з усвідомлення проблеми, яка має вирішуватись. Незалежно від того, що спонукає дослідника до пошуку – він завжди повинен пам'ятати, що наукова діяльність у будь-якому разі спрямовується на виконання соціально корисних завдань, необхідних суспільству. Під час виконання цих завдань особлива функція покладається на юридичні науки. Адже правові відносини в державі, міждержавні та міжнародні стосунки постійно перебувають у стані динаміки, а тому є потреба в їх емпіричній перевірці, уточненні, модифікації та приведенні у стан, характерний для певних історичних умов суспільного розвитку [1, с. 35-36]. Системність організму науки будується навколо її «наскрізної жили» – методології. Методологія виступає чи не найважливішим структурним елементом науки, який пронизує всю її сутність, вона впливає і на внутрішні імпульси розвитку науки, і, водночас, є відображенням середовища, в якому вона

розвивається [2, с. 80]. Стрижнем (квінтесенцією) методології при всьому тому є вчення про методи, система яких становить зміст методології як такої. Кожен з методів має свої особливості, специфічні риси пізнавальної діяльності, що надає можливість глибше вивчити об'єкт (предмет) дослідження і розглянути одночасно різні його сторони і зв'язки, що його опосередковують [3, с. 27-28].

Автори енциклопедії з кримінального права аргументовано стверджують, що наукові дослідження в науці кримінального права проводяться на серйозній методологічній основі з використанням достатньо ефективних наукових методів пізнання, до яких вони відносять: діалектичний, системно-структурний, формально-логічний (догматичний), соціологічний, історико-правовий та порівняльно-правовий методи. У сукупності вони утворюють специфічну методологію науки кримінального права, яка за обсягом є явищем досить широким та за змістом – інтегральним, і, крім методів, включає в себе також систему ін. компонентів: загальні та спеціальні теорії й концепції, філософські закони й категорії, закони і правила форм, логіки, моделювання, приватні методики дослідження злочину й покарання як об'єктів соціально-правової реальності. Однак домінуюче значення в методології науки кримінального права займають наукові методи пізнання [4, с. 540].

Зовнішня кримінально-правова політика України – це складна та багатогранна система правових, політичних і міжнародних відносин, яка спрямована на боротьбу зі злочинністю, що має транснаціональний характер. Вона включає заходи і правові механізми співпраці України з іншими країнами та міжнародними організаціями у сфері кримінальної юстиції. Для її ефективного дослідження важливо використовувати методологічний інструментарій, що дозволяє здійснити комплексний аналіз нормативних, соціальних та інституційних аспектів. Наукові методи, задіяні у вивченні зовнішньої кримінально-правової політики, допомагають виявити її основні характеристики, визначити ефективність міжнародної співпраці, оцінити роль та функції національних і міжнародних інституцій у протидії злочинності. Методологічний інструментарій аналізу зовнішньої кримінально-правової політики України включає кілька основних методів, кожен з яких дозволяє розглянути різні аспекти цієї проблематики, а саме: діалектичний, порівняльно-правовий метод, історичний метод, формально-юридичний метод, статистичний метод, соціологічний метод та ін..

Діалектичний метод. Сучасна діалектика – це пошук людиною цілісності, її прагнення досягнути безкінечне, вічне, істинне. Завдяки діалектиці людина долає обмеженість формальної логіки, прагнучи узгодити розчленованість власного світу з уявленнями про Абсолют [5, с. 219]. Діалектичний (філософський) метод – це загальний метод пізнання, який застосовується в науці кримінального права для пояснення багатьох явищ. Діалектичний закон про загальний, універсальний зв'язок усіх явищ, на якому ґрунтується названий метод, дає можливість розглядати кримінальне право не як явище, що ні з чим не пов'язане, а простежити його численні зв'язки з соціальними процесами, сутністю держави, співвідношення з іншими галузями права. Діалектичний закон заперечення-заперечення дає можливість побачити в явищі, що існує, як нові, так і старі елементи, які у ньому залишилися, і в інших умовах постають в новій якості (наприклад у новій кодифікації містяться положення законів, що існували у попередньому акті, але виступають вони у новій якості [6, с. 14].

Як підкреслює М.В. Костицький, категорії діалектики є універсальними логічними формами мислення, в яких відображені ті загальні властивості, відношення і зв'язки, які існують в об'єктивній реальності. Без понять і категорій пізнання дійсності було б неможливим [7, с. 13]. Ці категорії вказують на наявність протиріч та їх роль у структурі, а також на постійні зміни та розвиток.

Правильно зазначає М.І. Панов, «діалектичний метод є загальним й універсальним методом наукового пізнання, що охоплює необхідні та дуже важливі етапи сходження від абстрактного до конкретного, і надалі, – від конкретного до абстрактного. Процедура їх формування не може бути зведена лише до елементарного (спрощеного) процесу сходження від конкретного до абстрактного або лише від абстрактного до конкретного. Тут завжди наявні складні та взаємопов'язані логіко-гносеологічні процедури, які можна охарактеризувати як внутрішньо суперечливий і одночасно органічно єдиний та взаємодоповнювальний пізнавальний процес. Застосування методу сходження від абстрактного до конкретного особливо актуально в період розвитку і становлення правових наукових теорій і концепцій. Причому процедура абстрагування в разі сходження від абстрактного до конкретного може бути різною. Так, за допомогою застосування переважно «абстракції ідеалізації» формуються нові правові утворення – нові правові категорії і поняття, які

не мали раніше аналогів ні в науці та нормотворчій практиці, ні в чуттєво-конкретних, тобто емпірично заданих об'єктах. У результаті створюються нові логіко-правові одиниці – категорії або поняття, які містять важливі смислові та прагматичні значення. У них відображено і закріплено сутність («квінтесенцію») правових ідей, теорій і концепцій, що мають на меті забезпечити ефективні, найдоцільніші та найдосконаліші за змістом і формою правового регулювання суспільні відносини» [8]. Сутність діалектичного підходу полягає в пошуку джерела й рушійних сил розвитку, в поясненні його механізмів і спрямованості [5, с. 234].

Діалектичний метод, як методологічна основа дослідження, дозволяє розглядати зовнішню кримінально-правову політику України як систему, що перебуває у постійному розвитку та взаємодії з іншими політичними, правовими та соціальними процесами. Основний принцип діалектики – єдність та боротьба протилежностей – дає можливість досліджувати як узгодженість, так і конфлікти між різними елементами політики, зокрема між національними інтересами та вимогами міжнародного права.

Основні аспекти застосування діалектичного методу:

1. *Єдність і боротьба протилежностей.* У дослідженні зовнішньої кримінально-правової політики важливо враховувати конфлікт між суверенітетом держави та міжнародними зобов'язаннями. Україна, інтегруючись у світову правову систему, стикається з необхідністю адаптації власного законодавства до міжнародних норм, що часто викликає дискусії та протиріччя між національними пріоритетами та міжнародними стандартами.

2. *Перехід кількості в якість.* Поступове накопичення змін у законодавстві та правозастосовній практиці, яке викликане міжнародним впливом, може призвести до якісних змін у правовій системі. Наприклад, процес адаптації кримінального законодавства України до вимог Європейського Союзу сприяє суттєвим трансформаціям у кримінально-правовій політиці.

3. *Заперечення заперечення.* Діалектичний метод дозволяє побачити процес розвитку кримінально-правової політики як циклічний процес, де нові ідеї заперечують старі, але з часом теж можуть піддаватися перегляду. Наприклад, деякі положення національного права, адаптовані під впливом міжнародних стандартів, можуть у майбутньому зазнати коригувань у контексті нового етапу євроінтеграції або геополітичних змін.

4. *Системність.* Діалектичний підхід передбачає розгляд зовнішньої кримінально-правової політики як елементу більш широкої системи правової політики держави та її міжнародної політики. Такий підхід допомагає з'ясувати, як зміни в одному елементі (наприклад, прийняття нового закону) впливають на систему в цілому.

Застосування діалектичного методу в дослідженні зовнішньої кримінально-правової політики України дозволяє глибше зрозуміти, як формуються, розвиваються та взаємодіють різні аспекти цієї політики, сприяючи її адаптації до умов сучасного міжнародного права. Такий підхід є особливо корисним для виявлення потенційних конфліктів і прогнозування подальшого розвитку правової системи країни.

Порівняльно-правовий метод. Порівняльна методологія використовується під час дослідження всіх правових явищ, однак визначення інструментів методології конкретного наукового дослідження зумовлене двома головними чинниками: 1) метою дослідження та завданнями, що вирішуються для її досягнення, а також вибраними об'єктом і предметом; 2) теоретичними, правовими й емпіричними передумовами, установлення яких передують накопиченню нових знань про них [9, с. 81]. Порівняльний метод – це метод, що полягає у зіставленні двох чи більше таких, що можуть бути порівняні, об'єктів (феноменів, явищ, ідей, положень та інститутів законодавства, судових рішень, результатів наукових досліджень тощо) та виділення в них загального, спільного, схожого, відмінного та унікального [10, с. 7]. Наприклад, сучасної *національної* науково-правової ідеї, законодавства і практики його застосування [1, с. 328] з міжнародною науково-правовою ідеєю, законодавством і практикою його застосування.

Порівняльно-правовий (компаративістський, порівняльного правознавства) метод – це метод: «а) визначення невідомого шляхом порівняння з відомим; б) з'ясування якостей або властивостей явища шляхом порівняння з іншими його якостями чи властивостями або з якостями чи властивостями іншого явища; в) встановлення закономірностей шляхом порівняння об'єктів у різний час, порівняння їх якостей у минулому з тими самими якостями у сучасному стані для встановлення змін чи тенденцій розвитку. Метод порівняльного правознавства стає одним із провідних й універсальних у системі методологічної бази наукових досліджень, даючи

можливість адекватно співставляти систему міжнародного кримінального права із системою національного кримінального права конкретної держави, краще виявляти соціальну та правову природу українського кримінального права, а також запропонувати напрями використання зарубіжного досвіду правотворення для вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства» [11]. З цього приводу слушно зауважує І.В. Козич, «запозичення світового досвіду протидії злочинності без сумнівів має надзвичайно важливе значення для побудови національних стратегій у рамках кримінально-правової політики. Однак, до такого запозичення слід ставитися дуже обережно, адже не все те, що добре працює «там», буде ефективно працювати «тут» [12, с. 40]. Слід зазначити, що запозичення світового досвіду у протидії злочинності дійсно може мати вирішальне значення для формування національних стратегій у рамках кримінально-правової політики. Однак важливо розуміти, що соціально-економічні, культурні та правові особливості України можуть суттєво відрізнятися від тих, що існують у країнах, чий досвід планується запозичити. Наприклад, механізми, які успішно працюють у розвинутих країнах, можуть бути малоефективними в умовах недостатньої правової обізнаності або низького рівня довіри суспільства до правоохоронних органів в Україні.

Порівняльно-правовий метод дозволяє провести порівняння законодавчих та інституційних аспектів кримінально-правової політики України з іншими країнами. Використання цього методу сприяє: виявленню схожих і відмінних рис у кримінально-правових системах різних держав щодо підходів до боротьби з міжнародною злочинністю (наприклад, екстрадиції, міжнародної правової допомоги, спільних розслідувань); оцінці міжнародних стандартів і практик, які можуть бути адаптовані Україною для підвищення ефективності зовнішньої кримінально-правової політики. Зможемо глибше зрозуміти правові механізми взаємодії України з іншими країнами та міжнародними організаціями в боротьбі зі злочинністю.

Історичний метод характеризується тим, що його природа та сутність пов'язані з тим, що розвиток будь-якого правового явища характеризується послідовністю, спрямованістю, незворотністю, новачіями, збереженням досягнутих результатів, наступництвом та забезпеченням. Тобто історичний метод дає змогу відтворити особливості розвитку правового явища, реконструювати втрачені наукою пояснення окремих етапів його розвитку [13, с. 14].

Історичний метод дозволяє проаналізувати розвиток зовнішньої кримінально-правової політики України, а також її зміну під впливом політичних та соціальних процесів. З його допомогою можна: відстежити еволюцію міжнародної взаємодії України у сфері кримінальної юстиції, особливо після здобуття незалежності; зрозуміти, як минулі політичні зміни в країні (наприклад, зміни урядів, політичні кризи) впливали на кримінально-правову політику і міжнародні зобов'язання; проаналізувати, як Україна адаптувала свої механізми для протидії транснаціональній злочинності відповідно до сучасних викликів.

З цього приводу слушною є думка М.І. Колоса, «неможливо досконало пізнати сутність правових явищ, а тим паче передбачити їх розвиток на майбутнє, не знаючи їх минулого, у тому числі щодо можливих зв'язків з іншими галузями національного права або правом інших народів» [1; с. 332].

Історичний метод надає можливість оцінити, як Україна пристосовувалася до міжнародних вимог у боротьбі зі злочинністю та забезпеченні правопорядку.

Формально-юридичний метод. В основу догматичного (формально-юридичного) методу покладено правила формальної логіки і граматики, що застосовуються під час систематизації кримінальних законів, визначення змісту певних юридичних термінів, тлумачення кримінально-правових норм та практики їх застосування [1; с. 330]. Н.М. Пархоменко зазначає, що логічний підхід дає змогу за допомогою законів формальної логіки з'ясувати особливості структури та дії окремих джерел права загалом, виявити зв'язки (неузгодженості) між джерелами й, відповідно, проблеми правового регулювання, дослідити як внутрішню будову системи джерел права, так і їх взаємодію з іншими системами, що існують у правовому полі [14, с. 34].

Формально-юридичний метод полягає у вивченні правових актів і норм, які регулюють зовнішню кримінально-правову політику України. Застосування цього методу дозволяє проаналізувати, наскільки українське законодавство відповідає міжнародним стандартам та вимогам. За його допомогою можна: оцінити відповідність національного законодавства міжнародним зобов'язанням України, наприклад, Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність чи Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності; вивчити конкретні правові механізми, що регулюють

міжнародну співпрацю у кримінальних справах, зокрема процедури екстрадиції, правової допомоги, передачі засуджених осіб.

Формально-юридичний метод сприяє аналізу ефективності правових норм, що використовуються Україною для взаємодії з іншими державами.

Зазначений метод дозволяє розуміти, як структуровані та взаємодіють між собою суб'єкти зовнішньої кримінально-правової політики України для ефективного виконання міжнародних зобов'язань.

Статистичний метод передбачає збір і аналіз даних щодо рівня міжнародної злочинності, екстрадицій, міжнародної правової допомоги, обміну інформацією між Україною та іншими країнами. Він дозволяє: аналізувати тенденції міжнародної злочинності в Україні, наприклад, рівень поширеності кіберзлочинів, торгівлі людьми, контрабанди; визначати ефективність міжнародного співробітництва шляхом оцінки показників розкриття злочинів, екстрадицій та кількості запитів про міжнародну правову допомогу.

Цей метод дає можливість кількісно оцінити ефективність зовнішньої кримінально-правової політики України, а також визначити напрями для її вдосконалення.

Соціологічний метод дозволяє вивчити громадську думку щодо ефективності міжнародної співпраці України у боротьбі зі злочинністю, а також оцінити рівень довіри населення до міжнародних інституцій. Використання проведених опитувань дозволить визначити рівень обізнаності громадян про цю співпрацю та її результати. Аналіз отриманих даних допоможе виявити сильні та слабкі сторони діяльності, на які потрібно звернути увагу при формуванні стратегії міжнародної взаємодії.

Висновки. Дослідження методологічних аспектів зовнішньої кримінально-правової політики України має вирішальне значення для вдосконалення правової системи країни. Це дозволяє формувати чітку концепцію правової політики, сприяє ефективній співпраці з міжнародними інституціями та забезпечує гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами. Такий підхід сприяє зміцненню міжнародного авторитету України, підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю та розвитку правової держави.

Розвиток зовнішньої кримінально-правової політики України потребує вдосконалення методологічного інструментарію, зокрема з урахуванням сучасного стану. Запровадження самостійної методологічної рефлексії сприятиме не лише адаптації національної політики до міжнародних стандартів, а й ефективному розв'язанню проблем інтеграції кримінально-правових норм у міжнародний правовий простір. Таким чином, поглиблення методологічних знань і розробка нових підходів дозволить забезпечити гармонійне співіснування національних та міжнародних правових систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Колос М.І. Кримінальне право в Україні (X – початок XXI століття): монографія. У 2. т. Т. 1: Освіта. Наука. Законодавство. Київ; Острого, 2011. 448 с.
2. Баулін Ю.В., Буроменський М.В., Голіна В.В. та ін. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи: монографія. Київ: ВАІТЕ, 2015. 688 с.
3. Панов М.І. Методологія науки як необхідна складова фундаментальних досліджень кримінального права. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11-12 жовтня 2012 р.). Харків, 2012. С. 27-28.
4. Велика українська юридична енциклопедія: в 20 т. / редкол.: В.Я. Тацій. В.І. Борисов та ін., Харків: Вид-во «Право», 2017. Т. 17. Кримінальне право. 1064 с.
5. Дротянко Л. Г., Матюхіна О. А., Онопрієнко В. І. Філософія: підручник, Київ, Національний авіаційний університет, 2014. 720 с.
6. Бажанов М.І., Баулін Ю.В., Борисов В.І., та ін.. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Харків, Право, 1997. 368 с.
7. Костицький М.В. Про діалектику як методологію юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 1. С. 3–17.
8. Панов М. Проблеми методології формування категоріально-понятійного апарату юридичної науки. *Право України*. 2014. № 1. 2014. С. 50–60.

9. Бандурка О.М., Богатирьова О. І. Застосування порівняльного методу в науці кримінально-виконавчого права. *Право і суспільство*. 2013. Вип.1. С. 81-85.
10. Хавронюк М.І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право.ua*. 2017. Вип. 1. С. 5-9.
11. Савченко А.В. Поняття порівняльного кримінального права та загальна характеристика основних сучасних правових сімей: мультимедійний навч. посібник «Кримінальне право: Загальна частина». URL: http://www.naiu.kiev.ua/books/mnp_krum_pravo_zag/Files/Lekc/T21/T21_P1.html. (дата звернення: 23.10.2024).
12. Козич І.В. Кримінально-правова політика: функції та функціонування: монографія. Івано-Франківськ, Супрун В.П., 2020. 300 с.
13. Костицький М.В. Ключові підходи до методології пізнання української історико-правової дійсності. *Право*. 2015. № 12. С. 12--17.
14. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія. Київ, ВД «Дакор», 2015. 336 с.